

REVIEWS AND SHORT REVIEW NOTES

Sławomir Kadrow

(review) Sven Rausch, *Bilder des Nordens. Vorstellungen vom Norden in der griechischen Literatur von Homer bis zum Ende des Hellenismus* (= *Archäologie in Eurasien* 28). Darmstadt: Philipp von Zabern 2013; 444 pages.

Sven Rausch's book *Bilder des Nordens*, written as a doctoral thesis supervised by Prof. Lutz Käppel at the Institute of Philosophy, the University of Kiel in Germany, has resulted from the need to review critically the widespread belief that the northern areas were inhabited in antiquity by "bold tall blue-eyed and fair-haired men". The belief, completely unknown in the archaic, classical and early Hellenistic periods, seems to have originated no sooner than in the late Hellenistic period.

The book consists of ten chapters and two prefaces: by the author and by Svend Hansen, the editor of the whole series. The first chapter (*Introduction*) presents the following issues: A. perception, imagery and representation within the humanities; B. relations between the Greeks and the "North" (the northern areas); C. questions, methods and aims of the book in the context of earlier research; D. the nature and the location of the "North".

The first subchapter (II.1 *Representations of "Boreas"*) of the extensive second chapter (*Images of the North in Greek literature from its beginnings to the late 5th century*) presents "Boreas" both as a geographical direction and a quality, giving examples of negative and positive opinions on Boreas and of its representations in Greek mythology. In the second subchapter (II.2 *Structuring the areas to the north of Greece*), Rausch discusses Greek imagery concerning an area as such, considers the question whether the boundaries delimited by the ancient Greeks were static or dynamic, analyses the location of Scythia on the Greek mental map of the northern areas from Homer's times to the late 5th century BC and attempts to identify the "Riphean Mountains". The third subchapter (II.3 *Representations of the areas to the north of Greece*) brings a further series of analyses, e.g. of the concepts of the "near" North, i.e. Thrace, and the "far" North, of the Celts, amber and tin in the imagery related to the distant North-West, and of the Greek descriptions of Scythia. The author also comments on the mythical and eschatological nature of the North as

reflected in Greek representations of legendary inhabitants of the ends of the world, including the Laestrygonians, the Taurians and the Hyperboreans. The chapter ends with *Summary* depicting the “traditional” model of the northern areas.

The equally extensive third chapter (*The 4th century BC*) describes the process of shifting the Greek political and economic focus towards the north (III.1), the increasingly favourable imagery of the North in Greek literature (III.2), and the decline of the traditional representations of the northern areas in the 4th century BC; it also presents Greek traditions concerning the “near” North, i.e. Thrace, the “far” North, i.e. Scythia, and the mythical North, the land of the Hyperboreans (III.3). Subchapter III.4 gives examples of transcending the traditional representations of the North, a trend influenced by several factors: A. the mythical “northern wars” of Athens; B. the “climatic zone theory” or the rival “environmental theory”; C. Plato’s idea of bold “northern people”. Subchapter II.5 brings information about two deliberate attempts at ignoring the new images of the North by Aristotle and Demosthenes.

The fourth chapter (*The Hellenic period*) discusses long winter nights in the distant North as mentioned by Hellenistic geographers, the concept of the North of the globe, the consolidation of the imagery of the northern areas, and examples of that imagery used in Hellenistic literature (Pytheas, the Celtic invasion in Callimachus, the Celts and the Thracians as Greek neighbours, and the “new” image of the North).

The next chapters provide summaries in German (V), English (VI) and Russian (VII). Chapter VIII contains the bibliography divided into the ancient and the later sources. The book also includes a list of abbreviations and an index of the quoted ancient authors (chapter X).

A very important part of Rausch’s work consists in an extensive selection of the sources (chapter IX) from Homer to Agathemerus, complemented with some oriental texts, including *Epic of Gilgamesh*. Greek literature is quoted in the original and in German.

The book is valuable for several reasons. Rausch analyses, at various levels, the entire known ancient Greek literature concerning, or only alluding to, the North, with new interpretations of several important sources, e.g. the description of the Hyperboreans in Pindar or the Scythians in Demosthenes. The author assumes that the Greeks construed foreigners as others, and that the category of the Other changed in time. He seeks to answer the question how the Greeks conceived and mentally organised the world around them. The basic premise of the book is that the Greeks understood and represented the North in more than one way and, as numerous examples show, they changed their views on that matter to a great extent. In one and the same period Greek texts could convey contradictory, or even mutually exclusive, information about the North. Some authors, e.g. from the 5th century, described northern men as impotent, while other contemporaneous authors stated that it was a common practice among men in the North to have sexual relations with many women.

The North was not perceived as homogeneous. Until the late 5th century, the Greeks believed that the Thracians and the Scythians dwelled in different northern areas: the former were thought to live in the “near” North and the latter in the “far” North. The concept

of the mythical heavenly North situated even beyond the northern wind Boreas and inhabited by the blessed righteous Hyperboreans was formulated by Pindar in the classical period. The “heavenly” Hyperboreans were contrasted with the “hellish” Taurians or, in another set of comparisons, with the “real” northern peoples: the “near” Thracians and, especially, the “distant” Scythians.

The northern peoples, therefore, were described with antithetical contrasts, and the Greeks used the same method to distinguish themselves from all foreigners. Furthermore, the category of the Other was structured by the contrast between the “near” and the “distant” foreigners. Until the late classical period, foreigners were viewed as an antithesis of the Greeks, as coming from opposite geographical directions (e.g. from the north or the south), and as people who were either “near” or “distant”.

The antitheses typical of the classical period vanished gradually during the 4th century BC. The boundary along the Istros river (the Danube), separating the near North from the far North, was finally crossed. The Hellenistic period brought a new image of the North and its bold warlike inhabitants. The changed imagery may have been influenced by the Celtic invasion and by Pytheas’ voyages during the military campaigns of Alexander the Great. The areas known to the Greeks were structured in a new way by dividing them into three “climatic zones”: the Ethiopic zone, the Middle zone and the Scythian-Thracian (or Celto-Scythian) zone.

Sven Rausch’s work is an important contribution to the discussion about the ancient (primarily Greek) written sources as a basis for conclusions concerning the inhabitants of Europe in the Bronze and the Early Iron Ages. The author proposes a modern interpretation of those sources and helps to avoid many misconceptions still deeply rooted in our store of knowledge.

Sławomir Kadrow

(rec.) Sven Rausch, *Bilder des Nordens. Vorstellungen vom Norden in der griechischen Literatur von Homer bis zum Ende des Hellenismus (= Archäologie in Eurasien 28)*. Darmstadt: Philipp von Zabern 2013; 444 strony.

Książka Svena Rauscha pt. *Bilder des Nordens* powstała jako dysertacja doktorska, napisana pod kierunkiem prof. Lutza Käppela na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Christiana Albrechta w Kilonii w Niemczech. Inspiracją do jej powstania była potrzeba krytycznej rewizji szeroko rozpowszechnione przekonania o tym, że obszary północy zamieszkiwane były w starożytności przez „dużych, niebieskookich i wojowniczych blondy-

nów”. Okazało się jednak, że to przekonanie pojawiło się dopiero w późnej fazie okresu hellenistycznego. Było ono natomiast całkowicie nieznanne we wcześniejszych okresach, tj. w okresie archaicznym, klasycznym i na początku hellenistycznego.

Recenzowane dzieło składa się z dziesięciu rozdziałów oraz ze wstępów autora i redaktora serii wydawniczej Svenda Hansena. W pierwszym rozdziale (I. *Wprowadzenie*) rozważane są następujące kwestie: (a) postrzeganie, obrazowanie, wyobrażenie w naukach humanistycznych, (b) problematyka relacji Greków z „Północą” (z obszarami północnymi), (c) stawianie pytań, metody i cele omawianej pracy w świetle dotychczasowych badań, (d) czym jest „Północ” i gdzie jest usytuowana?

W obszernym rozdziale drugim, zatytułowanym *Obrazy Północy w literaturze greckiej od jej początków do końca V w. p.n.e.*, znajduje się wiele podrozdziałów. W pierwszym z nich (II.1 *Wyobrażenia „Boreasza”*) autor zajmuje się „Boreaszem” jako kierunkiem geograficznym i jako przymiotem. Przedstawia też przykłady negatywnych i pozytywnych ocen Boreasza by w końcu przejść do jego wyobrażeń w mitologii greckiej. W drugim podrozdziale (II.2 *Strukturyzacja położonych na północ od Grecji terenów*) Sven Rausch rozważa greckie wyobrażenia o obszarze jako takim. Zadaje następnie pytanie granice wyznaczone przez starożytnych Greków miały charakter statyczny czy dynamiczny? Analizuje usytuowanie Scytii na myślowej mapie Północy w czasach od Homera do końca V w. p.n.e. Podrozdział ten zamykają uwagi i pytania nad tym czym były „Góry Ripejskie”? Trzeci podrozdział (II.3 *Przedstawienia położonych na północ od Grecji terenów*) zawiera dalszych szereg analiz, skupionych m.in. nad problemem „bliskiej” Północy, czyli wyobrażeniem Tracji. Poruszane jest także zagadnienie „dalszej” Północy. Oddzielnie omawiany jest problem Celtów, bursztynu i cyny jako wyobrażeń odległego Północnego-Zachodu oraz wyobrażenia Scytii. Obecne są tu także pytania o mityczno-eschatologiczny charakter Północy w kontekście wyobrażeń najróżniejszych bajkowych ludów zamieszkujących krańce świata, w tym: Lastrygonów, Taurów i Hiperborejczyków. W zamykającym drugi rozdział *Podsumowaniu* ukazany jest „tradycyjny” model Północy.

W równie obszernym rozdziale trzecim (*IV wiek p.n.e.*) autor opisuje proces przesuwania się greckiego centrum ciężkości (w wymiarze politycznym i gospodarczym) ku północy (podrozdział III.1). Porusza też proces coraz przyjaźniejszego obrazowania Północy w literaturze greckiej (podrozdział III.2). Na dalszych stronach tego rozdziału (III.3) Sven Rausch omawia przeżywanie się „tradycyjnych” wyobrażeń Północy w IV w. p.n.e. Analizuje przekazy o „bliskiej” Północy, tj. o Tracji, przekazy o „dalekiej” Północy, tj. o Scytii oraz o mitycznej Północy czyli o Hiperborejczykach. W kolejnym podrozdziale (III.4) autor zwraca uwagę na przykłady wyjścia poza tradycyjny model obrazowania Północy, w czym istotną rolę odegrały: (a) mityczne „północne wojny” Aten, (b) „teoria stref klimatycznych” czy konkurująca z nią „teoria środowiskowa” oraz (c) Platon i jego waleczni „ludzie północy”. Na dalszych stronach omawianego rozdziału (III.5) znalazły się uwagi o dwóch świadomościach podjętych próbach ignorowania (nowego) obrazowania Północy autorstwa Arystotelesa i Demostenesa.

W rozdziale czwartym (*Okres hellenizmu*) przedstawiono m.in. problem długich nocy na dalekiej Północy w przekazach hellenistycznych geografów, koncepcję Północy kuli ziemskiej, proces scalania się obrazu Północy oraz przykłady obrazowania Północy w literaturze hellenistycznej (u Pyteasa, inwazja Celtów według Kallimachosa, problem Celtów i Traków jako sąsiadów i „nowy” obraz Północy).

W kolejnych rozdziałach zaprezentowano podsumowanie i osiągnięte wyniki w języku niemieckim (rozdział V), angielskim (VI) i rosyjskim (VII). W rozdziale VIII znajduje się spis wykorzystanej literatury w podziale na autorów antycznych i pozostałych. Recenzowane dzieło zaopatrzone jest ponadto w spis zastosowanych w pracy skrótów oraz w indeks autorów antycznych (rozdział X).

Niesłychanie ważną częścią książki Svena Rauscha jest kompletny i bardzo obszerny zestaw tekstów źródłowych (rozdział IX), poczynając od Homera a kończąc na Agatemerosie. Uzupełnieniem tego wyboru są teksty orientalne (w tym m.in. Gilgamesz). Fragmenty literatury greckiej cytowane są w oryginale i w języku niemieckim.

Na wysoką wartość recenzowanej książki składa się kilka elementów. Autor analizuje w niej całość znanej antycznej literatury greckiej odnoszącej się (lub tylko dotyczącej) zagadnienia Północy. Analizę przekazów antycznych przeprowadzono na kilku poziomach. Zaproponowano nowe interpretacje kilku ważnych źródeł (np. opis Hiperborejczyków przez Pindara czy też Scytów przez Demostenesa). Przyjęto, że obcych należy rozumieć w kategorii innych (oczywiście w rozumieniu Greków), która to kategoria zmieniała się w czasie. Podjęto próbę zrozumienia jak Grecy na przestrzeni wieków pojmowali i mentalnie organizowali świat wokół nich. Fundamentalnym założeniem omawianego dzieła jest przekonanie, że Grecy nie mieli jednego sposobu rozumienia i obrazowania Północy. Odwrotnie, szereg przykładów przekonuje, że starożytni Grecy istotnie zmieniali swoje poglądy w tej kwestii. Nawet współczesne sobie teksty greckie prezentowały sprzeczne, czasami wykluczające się przekazy na temat Północy. W niektórych z nich, na przykład w V w. p.n.e., podkreślano impotencję mężczyzn zamieszkujących północ, podczas gdy w innych pisano o powszechnym zwyczaju utrzymywania przez tamtejszych mężczyzn kontaktów seksualnych z wieloma kobietami.

Północ nie była postrzegana jako coś homogenicznego. Do końca V w. p.n.e. uważano na przykład, że Trakowie i Scytowie nie zamieszkują „jednej” Północy. Trakowie mieli zamieszkiwać „bliską” Północ a Scytowie „dalszą”. Idea mitycznej, „rajskiej Północy”, leżącej jeszcze bardziej na północ od Boreasa, zasiedlonej przez prawych i błogosławionych Hiperborejczyków, została sformułowana przez Pindara dopiero w okresie klasycznym antycznej Grecji. Byli oni stawiani w wyraźnej opozycji do „realnych” Scytów. Kolejną opozycyjną parę wśród mitycznych ludów odległej Północy mieli stanowić wspomniani już rajscy czy też niebiańscy Hiperborejczycy i „piekielni” Taurowie. Mityczna Północ Hiperborejczyków kontrastowana była z „realną” Północą „bliskich” Traków i „odległych” Scytów.

Ludy Północy charakteryzowano więc posługując się zabiegiem antytetycznego kontrastowania. W podobny sposób odróżniano samych Greków od wszystkich obcych. Ważnym

zabiegiem strukturującym „Innych” było także zastosowanie opozycji „bliskich” i „odległych” obcych. Do końca okresu klasycznego obcych rozumiano jako antytezę Greków, odmiennych kierunków pochodzenia (np. z północy lub z południa) oraz czegoś co było „bliskie” lub „odległe”.

Już w trakcie IV w. p.n.e. następuje powolny zanik opozycji typowych dla okresu klasycznego. Wyliminowana zostaje granica (wzdłuż rzeki Istros czyli Dunaju) między bliską a odległą Północą. W czasach hellenistycznych panuje już nowy obraz Północy. Pojawia się koncepcja wojowniczości i dzielności ludów tam zamieszkujących. Prawdopodobnie wpływ na zmianę rozumienia Północy miały najazdy Celtów oraz udział Pyteasa w kampaniach wojennych Aleksandra Macedońskiego. Pojawił się wtedy nowy sposób strukturyzacji znanej Grekom przestrzeni w postaci trzech „stref klimatycznych”: etiopskiej, środkowej i scyto-trackiej (lub scyto-celtyckiej).

Dzieło Svena Rauscha jest ważnym głosem w dyskusji nad możliwością wnioskowania o ludach zamieszkujących tereny Europy w epoce brązu i we wczesnym okresie epoki żelaza na podstawie antycznych (głównie greckich) przekazów pisanych. Oferuje nowoczesną ich interpretację i pozwala na uniknięcie wielu błędnych, choć nadal głęboko zakorzenionych w naszej wiedzy opinii na poruszane tu tematy.

Sławomir Kadrow
Institute of Archaeology and Ethnology
Polish Academy of Sciences
Sławkowska st. 17
31-016 Kraków
Poland